

СХІДНИЙ ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. КОВАЛЬСЬКИХ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР УКРАЇНСЬКИХ СТУДІЙ ім. Д. І. БАГАЛІЯ
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ імені В. Н. КАРАЗІНА
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕЦЬКОГО НАН УКРАЇНИ

С Х І Д / З А Х І Д

Історико-культурологічний збірник

Випуск 13–14. Спеціальне видання

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І ТОТАЛІТАРИЗМ:
ДОСВІД ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

За редакцією
Володимира Кравченка

Харків
ТОВ «НТМТ»
2009

Термін «межа», поняття межі та ідея межовості постійно присутні в мові та в мисленні. Баратозначність пояснює їхню поширеність у дискурсах. Особливим

недостатком або й особливою перевагою поняття межі є його подісемантичність. Під ідеєю межовості розумію наявність у мисленні інтуїції або ідеї скінченності й/або перервності. Скінченність, зокрема, тому, що опозиційна щодо неї ідея, а саме нескінченність, як видається, є асоціативно вилітленою від межовості. Ідея межовос-

ті є семантичною опозицією щодо нескінченності й тямлості. Тому вона була ближчою до духу мисленнєвня ієрархії, ніж естетів.

Як видається, ідея межовості має сильні просторові асоціації, які виразно до-мінують над темпоральними. Від того, наскільки просторовість доповнено темпо-ральністю, залежить також і те, чи отримує така межовість додатковий часовий вплив.

Історичне й культурне поділення часу та простору нереконструктивно показує Вітольд Куля в праці «Міри та люди». Проте ідею межовості можна окреслити темпорально незалежно від просторових асоціацій. Ієренесення поняття межі від просторового до темпорального виміру своєрідна метаморфоза, є особливим випадком, що ви-

магає спеціального аналізу.

Про саме поняття межі не можна сказати набагато більше від того, що асоціює-ся з ідеєю межовості. Повною компенсацією цієї незалововленості є спроба віднаходи-ти джерела поняття межі в дослідженнях, для прикладу, палеонтологічних та ліні-вістичних. Це питання виявляється замислим фактично, хоча вони напевно також підтвердять первинну ажреєльну подісемантичність ідеї або поняття. Можна також піти шляхом аналізу ранньобіологічної та філософської думки. У ній також можна натрапити на

траєкт філософські, ідеї й поняття архетипи мислення про межовість.

* Перекладено за виданнями: Włoszek W. Сгальца і граничність jako категория мис-ловення. Мідзєдєу дєфініціями а метафоризованим. Od Casche go przez Bachana de Brandela/Włoszek W. O myśleniu historycznym. — Wydżoszcz: Epigram, 2009. — S. 78-88. Друкуюмо за авторського дозволу Автора й видавництва «Epigram».

Повське слово *graniczność* має при українських влітлівлях: межі, *graniczność* та *granicz-ność*, як основний еквівалент польських *graniczność* і *graniczność* а ораз *graniczność* і *graniczność*, що, як нам видається, натрікає перекладу метаморфозичний сенс поняття «гальца», про- який передовсім ішлося Авторові. Лише в тих випадках, коли в українській мові є сталі

траєкти вираження *graniczność* (як-от у державно-праві — державність, кордон, або в математиці — границя нескінченності або ж границя по-східності тощо), а також використовуючи поняття. (Трим, пер.)

Так чи інакше, щоб зрозуміти сенс, прихований за окремими вживаннями терміна «межа», потрібний додатковий контекст його вживання. Цей контекст потрібен для усвідомлення, про які складники ідеї межовості йдеться і які конкретні значення поняття межі входять у гру.

За вихідний пункт пропоную прийняти думку Георга Зіммеля: «Межа не є просторовим станом із соціологічною сутністю, а натомість соціологічним фактом, що набуває просторової форми. Соціологічний факт — це те, що люди відмежовуються від сусідів. А чи будуть вони вважати межею гору, ріку або ушелину, чи проведуть її в чистому полі, то вже є конкретне «просторове наповнення». Простір сам по собі нічого не означає. Це люди надають йому сенс і відповідно в ньому діють»².

Отже, просторовий стан не випереджає соціологічне освоєння, радше навпаки, — уважає німецький філософ та соціолог. Саме соціологічний стан є первинним, оскільки люди надають просторові сенсу власними вчинками та мисленням. Протилежний підхід, що передбачає існування межі незалежно від активності людини, є по суті — і тут погоджуюся з думкою Зіммеля — своєрідним фетишизмом.

За Зіммеlem, межа є соціальним конструктом. І цього разу не йдеться про межу лише як про ефект відмежування від сусідів...

* * *

Різні культурні дискурси пропонують понятійний спосіб освоєння ідей скінченності та перервності, зокрема і за допомогою категорії межі. Вони можуть задовольняти чималу кількість потреб, пов'язаних із розумінням різноманітних явищ. За допомогою цього терміна можна змальовувати як часові, так і просторові явища, як видимі, так і невидимі, які можна перевірити на практиці, а також уявні.

Звернімося до крайнощів. Отже, для прикладу, дефініція границі нескінченного збіжного ряду, яку запропонував О.-Л. Коші, дозволила уникнути логічних суперечностей, або алогічності, для вимірювання змін у природі за допомогою категорій диференційного та інтегрального обчислення. Настільки, наскільки ця дефініція є синтаксичною тотожністю, настільки в цій мовній системі певним чином узасаднено рішення, як цю межовість і категорію межі слід розуміти. Уточнення поняття нескінченного збіжного ряду не лише дозволяє встановити, про яке саме втілення ідеї межі йдеться, але також дає можливість аналізувати зміни в природі, викладені мовою математики. Це не означає, що загалом формально-методологічні або навіть філософські інтерпретації поняття границі Коші неможливі³. Зазначимо також, що в математиці натрапляємо щонайменше на кілька десятків варіантів уживання терміна «границя» поряд із різними додатковими означеннями.

Із наведеного вище прикладу можемо зробити лише висновок про те, що як ідея межовості, так і поняття межі може бути зредуковано до конкретного змісту та партикулярного вжитку поняття або інтуїції межовості.

Ці вжитки я хотів би бачити як такі, що поступово відходять від дефініційного з'ясування точного сенсу (як, для прикладу, у випадку визначення Коші), як це

буває у формальних дисциплінах та в емпіричних науках типу *science*^{*}, до поняття межі, яке використовують у дискурсах міжнародних стосунків, у лінгвістиці — галузі політичної географії, і так аж до метафори межі, як це найчастіше буває в дисциплінах типу *lettre*^{**}, таких як історія, а також поза наукою, зокрема у поезії.

Прикладом уживання терміна «межа» в дисциплінах типу *lettre* є наступна декларація Михайла Бахтіна:

«Як не відмінні висловлювання своїм обсягом, своїм змістом, своєю композиційною будовою, усе ж — як одиницям мовного спілкування — їм притаманні загальні структурні властивості, і, передовсім, цілком чіткі межі <...> Межі кожного висловлювання як одиниці мовного спілкування визначаються змінами суб'єктів мовлення, тобто зміною мовців. Будь-яке висловлювання — від короткої (побудованої з одного слова) репліки буденного діалогу до розлого роману або наукової розвідки — має, так би мовити, абсолютний початок та абсолютний кінець...»⁴

Межею висловлювання як одиниці спілкування, згідно з російським філософом культури, є зміна, визначена зміною суб'єкта мовлення.

У наведеному вище визначенні, що сприймається сьогодні як дещо застаріле, виразно видно, що межу встановлює: 1) акт зміни суб'єкта мовлення; 2) передача слова іншому; 3) «мовчазне *dixi*...», що відчувається слухачами (як знак), що мовець закінчив говорити. Зазначу, що в цьому розумінні межа окреслена насамперед під кутом зору своїх суб'єктивізованих рис; 4) початок, кінець), а також як пов'язана зі зміною суб'єкта мовлення; 5) увінчання (*zwięńczenie*) висловлювання (за висловом Бахтіна), що є своєрідним «підсумовуючим *dixi* мовця» у вигляді, по-перше, предметного та значеннєвого вікінчення висловлювання, по-друге, мовної концепції або інтенції мовця, і, по-третє, композиційно-жанрових форм³. Таким чином, ця бахтінівська межа висловлювання не є делімітацією, здійсненою на просторі. Вона є делімітацією в процесі порозуміння, у якому російський філософ виокремлює межі, встановлені висловлюваннями окремих суб'єктів мовлення. Ці межі доокреслені через зазначені властивості цього стану зміни, тобто — перервності, які, своєю чергою, уточнені через асимптотичні зміни висловлювання суб'єкта, які повідомляють учасникам порозуміння про те, що наближаються його межі (кінець) у вигляді увінчання (*zwięńczenia*) (підсумовуючого *dixi*). Отже, сенс межовості й поняття межі висловлювання за ближчого розгляду є несподівано легко вловним.

Оскільки, як видається, складником процесу порозуміння висловлювання є подія серед низки інших подій, то поняття межі висловлювання запозичує із семантики ідеї межовості окремі її складники: перервність, скінченність, початок, кінець, асимптотичне наближення дисконтинуїтету...

* *Science* — наука (насамперед природничі дисципліни) (фр.). (Прим. пер.).

** *Lettre* — гуманітарні науки (фр.). (Прим. пер.).

*** *Dixi* — букв. я сказав, я завершив (лат.). Фраза, що позначає завершення промови. (Прим. пер.).

До того ж ця ідея межовості прикладається до процесу порозуміння, який розгортається в часі. Стосується вона процесу, що триває, а не місця в просторовому вимірі. Межа висловлювання, у визначенні російського науковця, є ефектом темпорального розуміння межовості, і зважаючи цьому процес порозуміння розглядається як такий, що складається з відокремлених часовою межею низки мовних актів.

Підкреслимо, що в цьому разі маємо справу з використанням ідеї межовості й поняття межі щодо процесу порозуміння як специфічного типу активності, практикованого суспільством. Вона здійснює делімітацію, що структурує цей процес. Операція відокремлення, відмежування триває в контексті певної суспільної практики, як сказали би сьогодні — комунікативної практики.

Якщо прийняти, що ідея межовості, скінченності, перервності має первинні просторові конотації, тоді темпоральні значення перенесені з просторових і знову застосовані в «просторі часу» за допомогою інтуїції простору. Тоді ідея межі, зокрема у версії Бахтіна, була б метафорою, створеною в «просторі мовного порозуміння», що трактує процес порозуміння як своєрідну тривку реальність, яка, своєю чергою, у власному розвитку є тяглістю відокремлених висловлювань окремих суб'єктів мови.

Уважаю, що в різних дискурсах використовують або дефініції, або метафори межі. Із цими останніми маємо справу тоді, коли просторову семантику ідеї межі було використано для реінтерпретації, моделювання дійсності, яка просторовою бути не може.

Як наслідок, певна ситуація є межею в рівнозначно вказаному сенсі, як-от у дефініції Коші, або також пов'язані з терміном «межа» інші терміни залишаються пов'язаними не стільки за допомогою дефініційного «esse, e», а радше взятого в лапки «esse».

Поняття межі, як уже зазначалось, вимагає такого потенційного вжитку, який би суперечив ідеї скінченності або/й перервності. Це дає надзвичайно широкі можливості для використання його як засобу творення метафори.

Додам, що дефініція для мене, прибічника реченнєвої (zdaniowej) інтеракційної концепції метафори, є своєрідною сконвенціалізованою метафорою, відповідником мертвої метафори Рікера⁶. Дефініція відрізняється від живої метафори саме тим, що у випадку цієї останньої інтерпретаційна інтеракція між суб'єктами метафори триває доти, доки не сконвенціалізується її семантика. Отже, доки триває обмін сенсів у полі спільних асоціацій між семантиками цих суб'єктів, доти є шанси на адекватне/випадкове або інноваційне розуміння метафори. Натомість, у випадку дефініції не відбувається «інтерпретаційної інтеракції» між *definiens* і *definiendum*⁷. Сенс

⁶ *Esse* — бути, існувати (лат.). Тут під узятим у лапки «esse» Автор має на увазі метафоричне вживання дієслова «е», як, для прикладу, у виразах «людина людині — вовк» або просто «людина е вовком», де «е» вказує не на те, що людина дійсно е вовком, а лише на те, що людина іноді поводить як вовк. (Прим. пер.).

⁷ *Definiendum* — такий, що має бути визначений (лат.), перший основний член класичної дефініції. *Definiens* — той, що визначає (лат.), третій основний член класичної дефініції. (Прим. пер.).

у цьому разі встановлено буквально. Утім, є все ж певний надлишок значення *definiensa* щодо *definiendum*⁷.

Точний і стабільний вжиток поняття «межа», як уже зазначалось, властивий тим дискурсам, де чинні жорсткі правила концептуалізації. Тоді розуміння поняття межі наближається до вимог дефініції.

До цих дисциплін не належать гуманітарні науки, зокрема й історіографія, дискурс якої є властивим прикладом ситуації, коли поняття межі виступає у своїй метафоричній загадковості та багатоманітності рівночасно. Розгляньмо цей випадок.

Загальновідомо, що для традиційної політичної історії суперечки щодо території, тобто з приводу меж влади історично/політичних суб'єктів, є одним з основних сюжетів. Розширення, утримання та захист кордонів — це підставові мотиви цих суб'єктів, які своїми діями наповнюють сторінки історичних праць класичної історії. Оскільки традиційний історичний дискурс є власне презентацією діяльності індивідуальних дієвців (*Jednostkowych podmiotów sprawczuch*), як я їх називаю, а Райнгарт Козеллек називає їх *Handlungseinheit*⁸, то політична історія є значною мірою суперечкою за територію між цими дієвцями. Суперечки, конфлікти, угоди та війни ведуться довкола кордонів. Ці історичні суб'єкти, окрім людей із плоті та крові, видатних особистостей, як-от Цезаря, Болеслава Хороброго, Людовіка XIV, Нельсона, Наполеона тощо, це також антропоморфізовані історичні давнща (перси, римляни, Франція, Венеція, Ягеллони...). Їхнє буття в історії представлене на кшталт свідомо й цілеспрямовано дієвих особистостей, які намагаються досягти визначених результатів. Володіння певними територіями обґрунтовується за допомогою переконань і прагнень цих суб'єктів (до прикл., державних, династичних, національних інтересів тощо). Завдання історика полягає в їх відкритті та репрезентації. Етно- або націоцентрична візія минулого визначає вибір тих, а не інших обґрунтувань щодо територійних претензій, зокрема місця проходження кордонів.

Кордон в історичній репрезентації є тим, що під ним історично розуміють, а отже, ним може бути: обшар територій, населення яких становлять люди, підпорядковані певному керманичеві, обсяг військового контролю над територіями, обшар держави та обов'язкового права, обсяг прав династії... Кордони делімітовані та охороняються або ні, визначені прикордонними заставами або митницями. Кордони можуть бути орографічними або ні...

Історична література демонструє історичну змінність як ідеї кордону, так і культурної практики, що визначає її встановлення та використання.

Якщо суб'єктами історії є індивідуальні дієвці, як-от етноси, держави, монархи, імперії, тоді кордони визначають за допомогою цих суб'єктів як успішний або невдалий результат їхніх задумів та дій. Сенс поняття кордону постає як уявлений істориком спосіб практикування історичного поняття кордону певним історичним суб'єктом. Таким чином, домінують генетичні (генеалогічні) обґрунтування та легітимізації, історичні закони, створені на основі етнічних узasadнень, державних законів...

⁷ *Handlungseinheit* -- одиниця дії (нім.). (Прим. пер.)

Справа виглядає інакше, коли історіографія не оперує індивідуальними дієвцями, а натомість, представляє минуле як процесуальну соціальну дійсність.

Якщо героєм історичного нарративу є не держави, народи, династії або видатні особистості, а суспільна активність та соціальні процеси, тоді відсуваються на маргінеси конвенційні кордони держав у розумінні політичної історії, а їхнє місце (як того хотіла би соціальна географія і як стверджував Зіммель) посідають межі активності людини, межі обсягу господарчих, соціальних, культурних (релігійних, ментальних тощо) процесів, *per saldo*⁴ історичних процесів. Краще сказати — межі соціоісторичних явищ. Місце політичних кордонів посідають межі культурних практик: кулінарних, гігієнічних, релігійних, господарчих, торговельних... З'являються межі дифузії, поширення та наслідування, межі протестантизму, бароко, межі малярії, межі торгівлі золотом, межі маслин, вина та винограду, межі Реформації тощо.

Для сцієнтистської історіографії простір стає динамічним простором (*espace-temps*), а отже, він є наповненим рухом людей. Немає його, коли немає людей, стає затісним, коли його наповнює стрімка динаміка суспільних змін.

Поняття межі в соціальній дійсності, що розуміється таким чином, є, відповідно, зовсім іншим, ніж у класичній політичній історії. Ось декларація метра напрямку Фернана Броделя: «Стверджувати, що якийсь глобальний середземноморський простір осягає в XVI ст. як Азорські острови й береги Нового Світу, так і Червоне море та Перську затоку, як Балтійське море, так і закруту Нігеру, означає розуміти його як надто широкий динамічний простір. Це також означає відкидання кордонів у традиційному розумінні. Кордонів географів, що найкраще знані, проте завузькі: для географів Середземне море — це простір між північною межею вирощування маслин і великими пальмовими гаями на півдні. Прибуваючи з півночі, ми досягли б Середземного моря з часу натрапляння на маслину, а полишали б його разом із першим густим пальмовим гаєм. Це означає надавати переваги клімату, який, поза сумнівом, є вирішальним чинником у житті людей. Але за такого підходу зникають обриси нашого Великого Середземного моря. Не побачимо його обрисів і якщо будемо спиратися на масштабні кордони, визначені геологами та біогеографами. Як перші, так і другі подають його як довгу, вузьку зону, маленьку лінію у великій породі земної кори: для геологів воно є частиною земної кори, що суцільно простягається від Атлантичного до Індійського океану, де поєднується з тектонічним розломом та нещодавніми нашаруваннями; для біогеографів це вузький обшир, у тому ж напрямку, на якому можна знайти специфічні види тварин та рослин, обшир, що простягається від Азорських островів до далекої долини Кашміру.

Натомість, згідно з вимогами історії, середземноморський простір може бути лише суцільною зоною, що постійно поширюється поза свої межі в усіх напрямках одночасно. Ми можемо тут згадати силове поле, магнетне або електричне, або

⁴ *Per saldo* — у залишку (італ.). (Прим. пер.).

простіше: вогнище, спалахи якого стають чимдалі слабшими, але не можна точно визначити лінії, що відокремлює світло від темряви. Які можна визначити в принципі межі середземноморського світу, якщо йдеться не про рослини та тварин, не про рельєф місцевості або клімат, а про людей, яких не стримують жодні кордони, про людей, які долають усі перепони? Середземне море (і великий середземноморський світ, який з ним збігається) є таким, яким його творять люди. Це їхня доля визначає його долю, розширює або звужує його обшир... Правилком є те, що життя моря розливається далеко поза береги великими хвилями відпливів, що компенсуються припливами. Речі та люди, які залишають море, повертаються до нього, а згодом вислизують із його меж... Цей рух людей, матеріальних та нематеріальних багатств визначає довкола Середземного моря його чергові кордони, ширину його поширення. Тому належить говорити про мережі кордонів, що існують рівночасно: про кордони згідно з принципами політики, про економічні або цивілізаційні кордони»⁸.

У даному разі маємо переконливий приклад використання поняття кордону з урахуванням його полісемантичності, коли кордон означає межу, країну, або сполучні ланки між культурами, або бар'єри, або мости між...

Поняття межі не означає різниці між окремими тожсамостями, але радше слабшання тожсамості й наростання відмінності, пошук зміни в модальній дійсності, ніби пошук межі між молодістю і старістю Сократа, меж у чомусь, що є по суті тяглістю. Бродель намагається окреслити ці межі, оскільки він переконаний, що в історичній (культурній) дійсності можна виокремити перервності як складники тяглісті, яку ці перервності об'єднують. Він простежує спільності та відмінності на різних рівнях Середземноморського світу.

Бродель використовує накопичений семантичний ресурс поняття межі до самих меж міцності ідеї межовості як перервності та скінченності. Тобто він використовує можливості, що їх дають метафори, створені за допомогою засобу, яким є поняття межі. Ідеться про використання категорії межі щодо соціального простору, зрозумілого згідно з духом *géographie humaine*⁹ вчителя Броделя, Люсьєна Февра¹⁰. Цей підхід має багато спільного з думками Зімеля, а також зі сформульованою ще 1967 р. концепцією гетеротопії Мішеля Фуко, що постала під впливом ідей Гастона Башляра. Концепція гетеротопії випливає з положення про змінність простору та його внутрішніх меж, які визначають делімітуючі соціальні практики, соціальні знання та ментальність¹⁰. У своїй праці Фуко вдалось уникнути вживання терміна «межа», а втім, гетеротопія (гетеротопологія й гетерохронія) — це концепт, що намагається показати перервність і відокремлення (межі диференціації та виключення (в примітивних суспільствах на підставі табу, а в сучасних — на підставі дихотомії нормальне/девіантне)¹¹. У будь-якому разі простір не є для Фуко первинною абстракцією, натомість його риси виникають під впливом соціального руху, що його наповнює.

⁹ *Géographie humaine* — гуманітарна географія (фр.). (Прим. пер.).

¹ Kula W. Miary i Ludzie. — Warszawa, 1970. Ширше про моє розуміння присутності часу в науці, див.: Wrzosek W. Czas a determinizm. Uzurpacje fizykalistyczne w badaniach nad czasem//Studia Metodologiczne. — 1992. — Т. 27; Wrzosek W. In Search of Historical Time. An Essay on Time, Culture and History//Narration and Explanation. Contributions to the Methodology of the Historical Research/Ed. by J. Topolski. — Amsterdam; Atlanta, 1990 (Poznań Studies in the Philosophy of Sciences and Humanities, Т. 19).

² Simmel G. Soziologie. Untersuchung Uber die formen der Vergesellschaftung. — Frankfurt, 1992. — S. 689, 693.

³ Kniha J. Od eleatów do lingwistyki kognitywnej//Konstruktywizm w humanistyce /Pod red. A. Pańubickiej i A. P. Kowalskiego. — Bydgoszcz, 2003. — S. 23–24; Фуко зазначав: "Cet espace de localisation s'est ouvert avec Galilée, car le vrai scandale de l'oeuvre de Galilée, ce n'est pas tellement d'avoir découvert, avoir redécouvert plutôt que la Terre tournant autour du soleil, mais d'avoir constitué un espace infini, et infiniment ouvert" [Цей простір локалізації відкрив Галілей, оскільки справжня скандальність праці Галілея полягає не стільки в тому, що він відкрив, пере відкрив те, що Земля обертається довкола Сонця, а радше у створенні нескінченного простору, і нескінченно відкритого]. Foucault M. Dits et Ecrits. 1954–1988. — Paris, 1994. — Vol. IV. — S. 753).

⁴ Bachtin M. Dialog. Język. Literatura/Red. E. Czaplejewicz i E. Kasperski. — Warszawa, 1983. — S. 110.

⁵ Там само. — S. 110–111.

⁶ Wrzosek W. Historia-Kultura-Metafora. Powstanie nieklasycznej historiografii. — Leopoldinum-Wrocław, 1995. — S. 26–36; Вжозек В. Между дефиницией и метафорой //История и современность. — 2005. — № 4. — С. 4–18. Суголосна з моєю позицією думка Баррі Барніса: «Це, власне, мертві метафори чи то в науці, чи то в іншій царині культури, є відповідальними за відчуття натуральності довкілля». Barnes B. Scientific Knowledge and Sociological Theory. — London, 1974. — P. 49.

⁷ Із певністю це можна стверджувати про формальні дефініції. У науках емпіричних, головно гуманітарних, ситуація ускладнюється, оскільки між definiens і definiendum відбувається трансляція значень. Як зазначав Казімеж Айдукевич, це пов'язано з тим, що дефініцію будовано на «основі словника S»: «Номінальна дефініція виразу W на основі словника S є висловлюванням, яке дозволяє кожне речення, збудоване з виразів словника S із виразу W перевести у речення, збудоване лише з виразів словника S». Ajdukiewicz K. Języki i poznanie. — Warszawa, 1985. — Т. 2. — S. 235. Отже, кожна дефініційна формула у вигляді «W є T(S)» (де T(S) означає, що T є терміном словника S) є перекладом W на словник S. Цей переклад, головно в гуманітарних науках, містить надлишок сенсу, що походить зі словника S. Це дає підстави стверджувати, що така дефініція містить бодай мінімальну дозу метафоричності, і тому також має пізнавальну цінність. Див.: Вжозек В. Между дефиницией и метафорой //История и современность. — 2005. — № 4. — С. 4–18.

⁸ Braudel F. Morze Śródziemne i świat śródziemnomorski w epoce Filipa II/Wstęp B. Geremek i W. Kula, tłum. T. Mrówczyński i M. Ochab. — Gdansk, 1976–1977. — Т. 1. — S. 185–187.

⁹ Febvre L. La Terre et evolution humaine. — Paris, 1922.

¹⁰ Foucault M. Op. Cit. — S. 756. Аналіз розуміння Фуко ідеї простору (географії, картографії, влади тощо) й пов'язаних з нею категорій, зокрема гетеротопії і гетерохронії, міститься в праці Марії Соллярської. У цій праці вона також аналізує концепцію «дзеркала» як форми опозиції між утопією та гетеротопією у Фуко. Авторка подає «дзеркало» як форму «межі», згадуючи про «дзеркало» з роботи «Слова і речі» як фігуру переходу від реального до нереального, ідентичністю й відмінністю. Solarska M. Historia zrewoltowana. Pisarstwo historyczne Michela Foucaulta jako diagnoza teraźniejszości i projekt przyszłości. — Poznań, 2006. — S. 126–142.

¹¹ Foucault M. Op. Cit. — S. 752–762.

Переклад з польської Володимира Склокіна

Wojciech WRZOSEK

Boundary and Boundariness as Categories of Thought

In this paper Polish philosopher of history considers the notions of 'boundary' and 'boundariness' as the categories of thought. The idea of boundariness is understood here as the presence of notions of conclusiveness and/or discontinuity. However, to understand the meanings of concrete uses of notion 'boundariness,' one has to take different contexts of its usage into consideration. Different uses of this notion may vary from strict definition in natural and technical sciences to metaphor of boundary in humanities. In particular the understanding of 'boundary' by M. Bakhtin is analysed, as well as the specificity of application of this notion in traditional political history-writing and in F. Braudel's structuralist history-writing.